కథానిక :

మన్నె పడుచు

శ్రీ బుద్ధవరపు వేంకటరత్నం

సాయంత్రం రమారమీ ఏడుగంట లవుతుంది. ఆషాఢంలో ఆకాశం మేఘాచ్ఛాదితమై ఉంది. దూడలతెగను తోలుకువస్తూన్న వెంకటేశు, వీరయ్య పెద్దాపురంరోడ్డు దాటుతున్నారు. సంజవేళ కురిసిన దుక్కున్నరవానకు మరమ్మతులేక మొహం వాచిన బాట కళ్లగుంటలు చేసుకుని నీళ్ళు నింపుకున్న జవరాలివలె నిలబడిఉంది. గమ్యస్థానం ఎరుగని గొడ్లతెగలు తెగసాగిపోతున్నాయి ముందుకు. ఎక్కడ ఆగేదీ, మేత ఏడ తగిలేదీ వాటికి తెలీదు. ఎదురుగా జగ్గంపేట వైపునుండి వచ్చే కొత్తపల్లికారు హారన్ మ్రోగుతూంది. వెంకటేశు గొంతుచించుకుని అరుస్తున్నాడు "హారన్ కొట్టకండి — బాబూ" అంటూ. కాని ఆ రొదలో డ్రైవరుకు వినపడలేదు చాదరీగా రబ్బాయి కంఠం. వేగంగా దూసుకు వచ్చి పడిందికారు. కొత్తగిత్తలు బెదరుతూ తోకలెత్తి రోడ్డుకు రెండుపక్కలా ఉన్న గంటిచేలలోకి ఉరకా యిస్తున్నాయి. హారన్‌కి తోడు కళ్ళు దిమ్మచేసే లైట్లవెలుగు. పశువుల వెడల్పాటి కళ్లపైబడి పచ్చ పచ్చగా ప్రతిబింబిస్తూంది కాంతి ఆ సంజచీకట్లో. మొత్తంమీద దూడల్ని తప్పించుకుని సాగిపోయేసరికి కారుకు తలప్రాణం తోక్కి వచ్చినట్లైంది.

బస్సు పోతూపోతూ తెల్లని ఆవులమీద, వెంకటేశు మల్లుపంచెమీద ఎర్రజేగురు నీళ్లు చల్లింది. నోట్లో ఏమో సణుక్కుంటూ తిట్టుకున్నాడు డ్రైవర్ని. మళ్లీ చీకటిమొదలు. కన్ను పొడుచుకున్నా కానరాని కటిక చీకటి. అలాగు నే సాగుతూంది తెగ తప్పించుకు పోయిన గిత్తల్ని లాక్కువచ్చేసరికి అరగంటసేపుపట్టింది వీరయ్యకు. "బాబూ! ఈడ ఎక్కడేనా దాకుడే ద్దామా" అన్నాడు. "మూద్దాం పోనీరా" అన్నాడు వెంకటేశు. "పొద్దుటినుంచీ ఏక నడక. గొడ్లకీ మనకీ కాళ్లు పుళ్ళవుతూండాయ్. ఇంకా నడిచిన మేరకు రెండింతలు సాగాలి" అన్నాడు వీరయ్య. నిశ్శబ్దంగా ఒకమైలు దాటారు. శుభ్రంగా ఉంటుం దనుకుని ఒక పెద్ద మర్రిక్రింద దాకుడేశారు పైలను.

వీరయ్య ఓపిగ్గా ఆ చీకటిలోనే గళ్లు వేశాడు. తెచ్చుకున్న ముంతలు విప్పుకుని కాసిన్ని మెతుకులు కతికారు.

మెత్తని జనపనార గూడలు పరచుకుని మేను వాల్చారు. జేబులో తడుముకుని అగ్గిపెట్టెతీసి చుట్ట వెలిగించాడు వెంకటేశు. వీరయ్యకూడా ముట్టించుకున్నాడు చుట్ట. రోడ్డుమీద సంచారం ఏమీలేదు. రాత్రి గడచినకొద్దీ మేఘాలు అధికమై చీకటిని చిక్కగా మార్చాయి. కీచురాళ్లు చుట్టుపట్ల రొద పెడుతున్నాయి. వర్షంకూడా పడుతుందేమో అనుకున్నారు. ఈదురుగాలిలో నిదురపట్టడం కష్టమైంది వెంకటేశుకు. తన చాపక్రింద ఏదో కదులుతున్నట్టు పసికట్టాడు. పాములా వుంది. ఇంకా ముడుచుకున్నాడు కాళ్లు. మెత్తని పదార్థం చాపను ఆనుకుని జరజర జారిపోయింది. శివునాజ్ఞలేనిదే చీమైనా కుట్ట దనుకుని కళ్లుమూసుకున్నాడు.

తెల్లవారగానే బయలుదేర దీశారు పైలను. గూడచాపలు దులుపుకుని బుజానవేసుకుని జగ్గంపేట వైపు నడక సాగించారు. తన చాపక్రింద జాడనుబట్టి ఏ పొడపామో ప్రాకిఉండాలి రాత్రి అనుకున్నాడు వెంకటేశు. ఇంకొకచోట పెద్ద మండ్రగబ్బ నలిగిపోయి పచ్చడైనట్లు గుర్తించాడు వీరయ్య. మన్యపు బీళ్ళకు వెంకటేశు బయలుదేరడం ఇదే మొదలు. కొండలూ, వాగులూ, కోయవాళ్ళూ, చింతచెట్లూ జాస్తీ అని వీరయ్య చెబుతూంటే వింటూ పోతూ వింతవింతరంగులలో కలలు కనేవాడు. మధ్యాహ్నానికి యర్రవరం చేరుకున్నాడు.

తీర్థంకంటె, సంతకంటె ఇబ్బడిగా ముబ్బడిగా త్రొక్కిసలాడుతూంది పశువు. కనీసం వేయికాళ్లకు పైగా ఉంటుంది. మన్యానికి మొగలో ఉంది యర్రవరం. మన్యపు జ్వరం రాకుండా పశువులకు ఇంజక్షను చేస్తారు అక్కడ. ఇద్దరు డాక్టర్లు జంక్షను చావడిలో మకాం ఉంచి నలుగురు కాంపౌండర్ల సాయంతో పొడిచేస్తున్నారు సూదులతో మందు. ఇంజక్షనుకు అలవాటుపడని దూడ దొడ్డి విరుచుకుని

తోక ఎత్తుకు గంతులేస్తోంది. ఇంజక్షనుకే జ్వరం తగులుతుందని భయపడేవాళ్లు తోకకు పావలా లంచం యిచ్చి తండాలు మళ్ళించుకు పోతున్నారు. తమకు శ్రమ తగ్గినందుకు కాంపౌండర్లు డబ్బుతో జేబులు నింపుకుంటున్నారు. బెదరించడానికి మరీమరీ "విధిగా అన్ని దూడలకూ సూదిపోటు పొడిపించాల"ని అదలిస్తున్నారు. వెంకటేశు దూడలవంతు వచ్చేసరికి సాయంత్రం ఆరుగంటలైంది. తెచ్చుకున్న కూళ్ళు అయిపోయాయి. తమనాటనుండి వచ్చిన రైతులతో చేరి రాళ్ళపొయ్యిలపై వంట చేసుకోవడానికే నిశ్చయించుకున్నారు. డాక్టరు కాంపౌండర్లు అన్ని దూడలకు ఇంజక్షను చేయించి తీరాలన్నారు. వీరయ్య వెంకటేశును ప్రక్కకులాగి "బాబూ! జరమొస్తుంది కోడెలకి. తొక్కి బేడో పావలో పారేసి మళ్ళించేద్దాం." అన్నాడు. వెంకటేశు ఒప్పుకోలేదు. తమ దూడల సూదిపోటు అయ్యేసరికి చీకటి పడింది. ఆ రాత్రికి అక్కడే ఆగిపోయారు. ఉసురుమిల్లివైపు పోయే తెగకోసం వెతికి ఒకదాన్ని జతచేసుకుని వాటి యజమానులతో పిచ్చాపాటి చెప్పుకుంటూ పడుకున్నారు.

మరునాడు ఉదయాన్నే తెగల్ని లేవదీశారు. నడచినడచి సాయంత్రానికి అడ్డతీగల చేరుకున్నారు. ఆ రాత్రికి అడ్డతీగల మకాం. మన్యపు ఊళ్ళో దొరకని చిల్లరసరకులు కొనుక్కుని జాగ్రత్తపడ్డారు. సుబ్బారాయుడు షష్ఠిదాకా వాళ్లకు అడ్డతీగలే బస్తీ. సరదా కావాలంటే సంతకి రావాల్సిందే. అది తక్క ఇంకో ఆస్కారంలేదు. తీరికసమయంలో కొండకోనల్లో, పచ్చికబయళ్లలో పల్లెపట్టుల అందచందాలను చూస్తూ గడపవలసిందే.

అడ్డతీగలలో బయలుదేరి మధ్యాహ్నం రెండు గంటలకు ఉసురుమిల్లి చేరుకున్నారు. పేరుకే అది ఊరు. సరిగా లెఖ్ఖ పెడితే యాభైకొంపలేనా ఉండవు. మనుషులు మనకంటె ఎన్నో యుగాల వెనుకటి వాసనలతో తిరుగాడుతూ ఉంటారు. చేర సారాలు, నాజూకులు తెలిసినట్లు తోచదు. కాని ఒక్కటిమాత్రం చెప్పుకోవాలి. సత్యంపై నడచే నరజాతివాళ్ళది. ఆడినమాట ప్రాణంపోయినా తప్పరు. సత్యమే వాళ్ళకో శక్తి. ప్రకృతి ప్రసాదించిన సౌఖ్యంలో ఆనందంగా కాలం గడిపేస్తారు.

వచ్చిన మూడునాళ్లవరకు మకాం చూసుకోవడం, మనుషుల్ని మంచిచేసుకోవడం, సూదిపోటుకు పులపరం దగిలిన పశువుల్ని సరిదిద్దుకోవడం సరిపోయింది వెంకటేశుకు. నాలుగోరోజున బీటి సరిహద్దుల్ని త్రొక్కి చూసుకున్నాడు. సుమారు నిలువెత్తున పట్టేసిన చెంగలి గడ్డిలోంచి ఒకరికొకరు కనుపించరు. పట్టపగలు దోబూచులాడుకోవచ్చు. తమ పొలానికి ఒకతట్టు పెద్దచెరువు. ఇంకో ప్రక్క ఊరు. ఉత్తరాన కొండ ఒకటి. ఆ కొండగూడా ఒంపు దిరికి ఒయ్యారంగా ఆ ఊరికి దూరంగా పెట్టని గోడలా ఉంది.

మరొకదెస కొంతదూరంపోతే అదో చిన్నవూరు. ఊరంటే అదీ పేరుకే. ముప్ఫయ్యో నలభయ్యో కొంపలు. అంతే. గడ్డి అంటే—గడ్డికాదు; దూడలకు కేవలం అక్షయపాత్ర: పాడి దూడకి మరీనీ. దాదాపు పదిరోజులదాకా వెంకటేశుకు అక్కడి సూర్యోదయాస్తమయాలూ, గూళ్లుగట్టి గుంపులుగా ఎగిరే ఆషాఢ మేఘాలూ, పచ్చని పచ్చికబయళ్ళను తలదూర్చి మేతలో మునిగివుండే పశువుల రంగురంగుల శరీరాలూ ఎనలేని ఆనందాన్నిచ్చాయి. ఆ జీవితం క్రొత్తరుచులతో అతని హృదయాన్ని మధురమయం చేసింది.

మన్యం వచ్చాక నెలరోజులకు వెంకటేశుకు ఇంటివద్దనుండి ఉత్తరం వచ్చింది. వ్రాసిన వారం రోజులకుగాని తమకు చేరదా ఉత్తరం. ఉసురుమిల్లికి వారానికొకసారే బీటు. నాన్నగారు వ్రాశారు—అంతా క్షేమం, మెకాలు, చిరుతలూ తిరుగుతూంటాయి. పాడిదూడల్ని కోడెల్ని భద్రంగా చూడమని హెచ్చరించారు. ఆహార విహారాదులపట్ల శ్రద్ధగా సంచరించుకోవాలన్నారు. ఉత్తరానికి అవతలి పేజీలో తన భార్య వ్రాసింది కొన్ని పంక్తులు; చదువుకుని నవ్వుకున్నాడు "...గారికి. మీ ప్రియమైన మంగ నమస్కారాలు. నాకు ఇక్కడ అంతా క్రొత్తఅన్నది మీకు తెలిసిందే. మీరు వెళ్ళినప్పటినుండి నాకు మనసు అదోలా ఉంది. ఏవో తెలియని బాధ నన్ను కలవరపెడుతోంది. వారానికోసారైనా మీ జాబుకై ఎదురు చూస్తూంటాను. సుబ్బారాయుడు షష్ఠికి మాత్రం వచ్చివేయవలెను." మళ్ళీ ఉత్తరం వ్రాయాలంటే కార్డుకూడా అడ్డతీగల పోవలసిందే, కొత్త సంతచూసినట్లూ ఉంటుంది, ఇంటికి ఉత్తరం వేసినట్లూ ఉంటుంది—అనుకుని అడ్డతీగల కెళ్లడానికి నిశ్చయించుకున్నారు.

2

మన్యపునాటసంతల్లో అడ్డతీగలసంత చూసి తీరవలసింది. అందునా వేసవికాలంలో మరీని. ఆషాఢం

భూమిని చల్లబరచినా చివరిమరకలతో గ్రీష్మం తన పొగరు చూపుతూంది. కుంకుళ్లు, అపరాలు రాసులుగా అమ్ముతున్నారు. చింతపండుబుట్టలగిరాకీ బహుశా తగ్గిపోయి ఉండాలి. పనసపళ్ళుమాత్రం తగ్గలేదు. సంతసంబరం, మన్నెదొరల బేరసారాలు, అక్కడిపడుచుల వింతసొబగులు చూస్తూ పోస్టాఫీసుకు సాగిపోయాడు. ఇంటికి కవరు వ్రాశాడు. వ్రాసిన ముక్కలు పదేపదే మననం చేసుకున్నాడు. "మంగాయికి...నాన్నగారు అమ్మ చెప్పినట్లు చక్కగా నడుచుకోవలెను. ఇక్కడ నేను ఖులాసాగాఉన్నాను. తీరికసమయంలో తెచ్చుకున్న భాగవతమూ, నవలలూ చదువుకుంటుంటాను. నిజమే. క్రొత్తకాపురం. నిన్ను ఈరీతిని ఏకాకినిగా విడిచి నేనిలా ఒంటరిగా ఇక్కడ పడిఉండడం చాలా విచారకరమైన సంగతి. అయినా ఓపికపటవలెను. షష్ఠికి తప్పక వచ్చేస్తాను. నీవు కోరినట్లు జాబు వ్రాస్తూంటాను."

మధ్యాహ్నం మూడుగంటలకు తిరుగుబండి ఒకటి దసులుపడితే ఎక్కి ఉసురుమిల్లి బయలుదేరాడు. ఆబండి ఉసురుమిల్లి మీదుగా ఇంకా అయిదుమైళ్లుఎగువకుపోతుంది. బండినిండాఉన్నారు జనం. లాగేవి సుగాలకోడెలు. ఎగుడు దిగుళ్ళలో జనం ఒకళ్లనొకళ్లు ఒరుసుకుంటున్నారు. త్వరత్వరగా సాగిపోతోంది బండి. ముందు కూర్చున్నవారిలో ఇద్దరు ఆడవాళ్లు. వారివెనక ఇద్దరుమగవాళ్లు. దగ్గర బంధువుల్లాగే ఉన్నారు. తర్వాతి నలుగురూ వాళ్లకి స్నేహితులై ఉండవచ్చు. వెనకకూర్చున్నాడు వెంకటేశు. అతడు తక్క తక్కినవారంతా మన్యపువాళ్లు. అప్పుడప్పుడు ముందున్న ఆడాళ్లవైపు వెంకటేశు ఆశ్చర్యంగా చూసేవాడు. వారిలో ఉన్న పద్ధెనిమిదేళ్ల పిల్లసొగసూ, ఆమె చురుకూ, బండిలోని వారితో ఎరమరికలేని ఆమె పరియాచికాలు అప్పుడప్పుడు అతని వళ్లు పులకరింపజేసేవి. వారి తెలుగో క్రొత్త ఎలుగుగా అవుపించింది అతనికి. బిత్తరపోయి రెండు మూడుసార్లు ఆ పడుచువైపు పొడిగా ముడిచూపులు నిగిడించాడు. ఆమె ఇది చూసిందో లేదో—అస్తమానమూ నవ్వుతూ మాత్రం వేళాకోళాలు ఆడేది. నవ్వేటప్పటి ఆమె పెదవులూ, పలువరుసా, విప్పారుకునే ఆమె నేత్రాలూ, ఉవ్వెత్తుగా లేచే ఉరస్థలమూ బండికుదుపుతో, సమీపించే ఆసంధ్యారాగంలో వెంకటేశుకు వికారంగా ఒక వింత అందాన్ని మెరపించాయి. ఆలోచనలో మునిగి సృష్టివైచిత్ర్యానికి ఆశ్చర్యపడేవాడు. అతని కున్నదల్లా ఒక్కటే చిక్కు. ఎంత ప్రయత్నించినా తానొక్కడే ఆ ఆనందామృత పానంలో భాగస్వామి కాలేకపోతున్నాడు. చూపులద్వారా ముఖకవళికలతో తన హావభావాల్ని ప్రకటించేవాడు. అయితే వాళ్లు—ముఖ్యంగా ఆపడుచు—తన్ను అర్థంచేసుకున్నదో లేదో అని లోలోన బాధపడేవాడు. సాయంత్రం ఏడు గంటలకు ఉసురుమిల్లిలో దించేశారు అతన్ని. మన్నెదొరలు తనపై ప్రకటించిన ఆదరణకు కృతజ్ఞత వెలిబుచ్చడం ఎలాగో తెలియలేదు. చీకటిలో చిత్రంగా వారివైపు ఒకసారి చూశాడు. ఆమూపు వీరయ్య బండికి ఎదురువచ్చిన దీపం వెలుగులోంచి ఆపిల్ల చూసిందో లేదో—తానుమాత్రం ఆవాళటికి ఆఖరుసారిగా ఆమెనుచూసి ప్రక్కకు తప్పుకున్నాడు. బండి సాగిపోయింది.

వీరయ్యకాచిన వేడినీళ్లు పోసుకుని వెచ్చని బువ్వదిని నగిడీ దగ్గర కూర్చున్నాడు వెంకటేశు. రాత్రి చాలాసేపుదాకా దూడల బాగోగులను గురించి ముచ్చటించుకున్నారు. క్రమంగా ఊరు మాటుమణిగింది. వీరయ్యకూడా నిద్రపోతున్నాడు. వెంకటేశు లేచి మంచంమీద వాలాడు. కాని నిద్ర రావడంలేదు. తన చుట్టూఉన్న వాతావరణం గూర్చి ఆలోచిస్తున్నాడు. అక్కడి మన్యపు దొరలు, వారి వేషభాషలు, ఆచారాలు, మూఢనమ్మకాలు, పరియాచకాలు, తగవులు, ఆతనికి ఆశ్చర్యం కలిగిస్తున్నాయి. తాను వచ్చినప్పటినుండి చూసినవి చూడకుండా ఎన్నో క్రొత్తదృశ్యాలను చూశాడు. విన్నవి వినకుండా లెఖ్కలేనన్ని కట్టుకథలు విన్నాడు. మంత్రాలు, మాయలు, వసంత్రాలు ఒకటేమిటి అనేక విచిత్రాలు ఆలకించి నవ్వుకున్నాడు. ప్రక్కమీద ఒంటరిగా ఉండి ప్రతివిషయం గూర్చి ఆలోచించడం మొదలుపెట్టాడు.

వచ్చీరానట్లు నిద్ర వస్తూందనిపించింది. కలత నిద్రలో కలలు కంటున్నాడు. మన్యప్రాంతం తనివితీరా చూడాలనే ఉబలాటంతో అడవిలోకి వెడుతున్నాడు. అదొక చిత్రమైన కొండదోవ. మనిషి ఒంటిగా గోడున నడువవలసిందే. ఎడాపెడా నల్లమద్దిచెట్లు-చిరుమానులు దట్టంగాఉండి పట్టపగలే చీకటి చిమ్మడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాయి. చుట్టూ చక్కని చల్లదనం అలుముకొని ఉంది. చింతలు చిత్రంగా ఉన్నాయి. పిల్లవాడు సైతం పడుకుని విలాసంగా కాయలు కోసుకోవచ్చు. వాటికొమ్మలను వ్రేలాడు

తున్నాయి తేనెపట్లు. చిన్ని చిన్ని మబ్బుకన్నెల్లా ఉన్నాయి. ఆబాట తిన్నగా ఒక వెడల్పైన రోడ్డుకు ఆనుకొని ఉంది. రోడ్డుకు ఆవలి ప్రక్కన ఫారెస్టు డిపార్టుమెంటువారి బంగాళా. దానికి చుట్టూ కప్పుగా ఉన్నాయి చింతచెట్లు. వెంకటేశు తిన్నగా బంగాళా తలుపులు తెరచుకుని లోపలఉన్న కుర్చీలో కూలబడ్డాడు. అంతటా నిశ్శబ్దంగా ఉంది. కుర్చీలో పడుకుని బడలిక తీర్చుకుంటున్నాడు.

ఇంతలో ఎవరో వెనకతట్టునుండి వచ్చి అతని కళ్ళు మూశారు. క్షణంపాటు నిరుత్తరుడై చేతులతో తన కళ్ళపైఉన్న వ్రేళ్ళను తడుముతూ ఆశ్చర్య పడుతున్నాడు. వ్రేలికణుపులు, కొనలకొసలు, గోటి కొనలు, తనకు చిరపరిచితమైనవేమో అనే భ్రమను కల్పిస్తున్నాయి. క్రొత్తక్రొత్త పరిమళాలు ఆతన్ని మత్తిలచేస్తున్నాయి. ఇంతటి సుతిమెత్తని చేతు లెవరివీ? తనతో ఈ కీకారణ్యంలో దోబూచులాడే వనదేవతెవరో! తాను బలవంతంగా ఆ వ్రేళ్ళు పెక లిస్తే కోమలత్వం కమిలిపోదూ? మరెలా విడివడు తాయి తన కనురెప్పలు? "ఎవరో!" లీలగా ప్రశ్నిం చాడు చిరునవ్వుతో. కిలకిలా నవ్వింది ఆమె. "అరే" ఆనవ్వు తాను విన్నదే. ఇదేదో మహేంద్రజాలంలా గుంది. ఆలోచనలో ఉండగానే నులివెచ్చదనం కను కొలకుల్లో నెలకొల్పిన కుసుమకోమలకరయుగ్మం కదలిపోయింది. ఛంగున గంతువేసి ఆమె హుటా హుటిని బంగాళా పెరటి ఆవరణలోకి జారుకుంది. కొంతసేపటిదాకా వెంకటేశు కళ్ళు చీకట్లు కమ్మడం వల్ల ఆతడీ ప్రపంచంలోబడడం కష్టమైంది. తేరుకుని అలికిడిని వెదుక్కుంటూ పెరటివైపు మళ్ళాడు. కళ్లు వత్తులు చేసుకుని చింతగుబురు నీడల్లో తచ్చాడు తున్నాడు.

దూరాన నవ్వులతో వెలికివచ్చే పిల్లపిలుపు విన పడింది. కాని స్ఫుటంగా ఆ నీడలో ఆమె అవుపిం చడంలేదు. ఆదెసను పయనించడం మొదలు పెట్టాడు. ఆమె ముందు; తాను వెనుక. దూరం ఎంత ప్రయ త్నించినా తగ్గుముఖంపట్టదే. ఎంతదూరం నడిచాడో తను. ఇరువైపులాఉన్న చెట్టు చేమలు చల్లగాలికి ఊగి సలాడుతూ పిల్లనవ్వులు నవ్వాయి. కెలకుల రాతి కన్నెలు హేళనచేశాయి. కొన్ని పిట్టలు కిచకిచలాడి కలవరపెట్టాయి అతన్ని. రంగురంగుల చింతపువ్వు చితచితలాడుతూ రాలుతూంది బాటపై. ఆమె మని షేనా? లేకపోతే వనదేవతా? ఇట్టే కురంగంవలె భంగుభంగున చూసుకూ తన ఆశాపాశాన్ని నిడుపు చేస్తూంది. వెంకటేశుకు తెలియకుండానే అలసట ప్రవేశించింది. ఇంక ముందుకెళ్ళలేక ఆగిపోయాడు. నిలబడ్డానిక్కూడా సత్తువలేదు. దారివారన ఉన్న నల్లమద్దికి చేరబడ్డాడు. ఎన్నాళ్ళనుంచో తుడవబడని ఆకులు ఒత్తుగా రాలి మెత్తనిపాన్పుగా మారి జాలిగా ఆతన్ని తనుపై మేను వాల్చమని బ్రతిమాలుతున్నట్లు తోచింది. ఆయాసంతో అక్కడనే విశ్రమించాడు.

కాస్సేపటికి తేరుకుని కనులు తెరచేసరికి తన కనులు తానే నమ్మలేకపోయాడు. తాను ఆ అమ్మాయి ఒడిలో తలపెట్టుకుని పడుకొన్నట్లుందేమిటీ? ఎందు కింతగా సిగ్గుతో కుంచించుకుపోతున్నాడు? అసలు ఆమెకూ తనకూ సంబంధం ఏమిటీ? తను అలాగ బేలయై పసిపాపవలె ఆమె పరిచర్య పొందుతున్నాడెందుకు? కనురెప్పలు తెరచి ఆమెవైపు చూశాడు. వెంటనే నిశ్చేష్టుడయ్యాడు. ఆతని ఒళ్లు గగుర్పొడిచింది. ఆక్షణంవరకు ఎంతో ఆనందం, ఎనలేని సంతోషం, ఎంతో తృప్తి అనుభవించిన వెంకటేశు హఠాత్తుగా నిరుత్తరుడైనాడు. ఓహో! ఇదెంతటి మహోమధుర స్వప్నమోగదా! కలా? నిజమా?—నిజంగా తాను నిన్నసాయంత్రం బండిలో చూసినపిల్ల—ఆ మన్నె పడుచు ఈమెయేనా? నిస్సందేహంగా—ఈమే—కలతనిదురతో మెలతపడింది నలతమనసు!

3

మరునాటినుండి మామూలు దినచర్య ప్రారంభం. రోజుకోవైపు చొప్పున బీటికివెళ్లడం. వారం వారం ఇంటికి ఉత్తరాలు వ్రాయడం. వీలైనపుడు సంతకెళ్లి వస్తూండడం. శ్రావణభాద్రపదాలను ఆలాగే సాగ నంపాడు. దసరాకి ఇంటికి రమ్మని వ్రాశారు నాన్న గారు. కాని ఆతనికి వెళ్లే బుద్ధిపుట్టందే. షష్ఠిదాకా రానని ఖచ్చితంగా వ్రాశేశాడు. తిరుగు టపాలో మళ్లీ ఉత్తరం వచ్చింది. మన్యపు సరుకులు కొనుక్కు రమ్మని వ్రాశాడు కొడుక్కి సుబ్బన్న. చేతికర్రలూ, మందుల్లోకి కావలసిన మూలికలూ, సారపప్పూ తెమ్మ న్నారు. మంగ ప్రత్యేకంగా వ్రాసింది. పట్టుతేనె గావాలిట ఆమెకు. పులిగోరు పతకానికని గోళ్ళు పట్టుకురమ్మంది. ఆమె వాక్యాలు తనకెంతో తృప్తి గలిగించాయి. వచ్చి కొన్ని నెలలే అయినా ఇంటి పనులన్నీ తానే చక్కబెడుతూంది. నలుగురలోను తల్లోనాలికై మసులుతూంది. తాను చెంతలేక పోవడం మొదట్లో దిగులు గలిగించినా రానురాను మనస్సున దిటవు గల్గి ఇప్పుడు

హాయిగా ప్రొద్దుపుచ్చుతోంది. అయినా పక్షి రోజురోజుకీ ఇంతదూరం పోతోందే? అన్న ఆమె తుదిపలుకు వెంకటేశును నవ్వించింది. ఆశ్వయుజంలోనే చలి మొదలైంది మన్యంలో. జ్వరాలను గురించి జాగ్రత్తపడాలని హెచ్చరిస్తూ ఇంటిల్లిపాదీ ఉత్తరం వ్రాశారు. శరద్రాత్రులు ప్రాణగొడ్డంగా ఉన్నాయని ఒకనాడు ప్రత్యేకంగా కార్డు వచ్చింది వెంకటేశుకు. మనసు చివుక్కుమంది.

ఆవాళ మధ్యాహ్నం ఖులాసాగా షికారు బయలుదేరి కొండవార చేరుకున్నాడు. ఎదురుగా ఉన్న చెరువుకు గిత్తలు, పెయ్యలు, పోతులు నీళ్లకు వచ్చి త్రాగి వెళ్ళిపోయాయి. గొడుపోతులు కంపె బలిశాయి. కలగిపోయిన కొలనిజలం మళ్ళీ నిర్మలమైంది. ప్రకృతి రమణీయకతను తిలకిస్తూ ఏవేవో మధురస్వప్నాలు గుర్తుకురాగా తనలో తానే పాడుకొంటున్నాడు.

అర్ధరాత్రి వేళ
నాశా నిశాదేవి
ఒడిలోన మైమరచి
ఒకట నిద్రించేటి
నన్ను తట్టిలేపి
నవ్వించి కవ్వించి
నడచి వెడలినట్టి
పడుచు నీ వెవ్వతవు!
ఎవతెవే నీవు!!...

ఈ పాటను ఒక దారుణ సంఘటన నిలిపివేసింది. కొండ వెనుకవైపునుండి నాలుగుకాళ్ళను ఎత్తి ఒకే ఒక దూకులో తనముందు నాలుగు బారల దూరంలో పడింది తమకోడె. దానికి పరుగువల్ల వళ్లు చెమటలుపట్టింది. గుండెలు కొట్టుకొంటున్నట్టు వణికిపోతూ అదే లగువున చెరువుగట్టువారనే కొండమీదికి పారిపోతూంది. ఇది ఇంతిలా పరుగెత్తడానికి కారణం? ఊహించడానికి ప్రయత్నించే మరుక్షణంలో ఇంకొక భీభత్సం! సుగాలకోడె ఇంతలోనే ఎంతోదూరం దాటేసింది. చారలమెకం ఒకటిదానికోసం ఎంతదూరంనుండి తరుముకొస్తోందో అదీ నాలుగుకాళ్లూ ఎత్తిపెట్టి దుముకుతూపోతూంది. అంతటి భారీపులిని వెంకటేశు పుట్టినాక ఎక్కడా చూడలేదు. దూడకోసం మెకం హుటాహుటిని దౌడుతీస్తూనే ఉంది. క్షణంలో అదిగూడా అతని దృష్టిని దాటిపోయింది. దాని ధ్యాస యావత్తు కోడెపైఉంది. లేకపోతే తానీపాటికి ఎక్కడ ఉండేవాడో! ఏం జరుగుతుందో చూద్దామని గుండెలు చిక్కబట్టుకుని చరచర ఆవైపు నడిచాడు. వెడుతూనే వీరయ్యనూ, చుట్టుపక్కల ఉండే మన్నెపాళ్ళనూ పొలికేకలతో పిలిచాడు. కొద్దిసేపటికి పులిగూడా అతని కనుచూపుమేరను దాటింది. అయితే ఆ దెసకే పరుగు మొదలెట్టాడు వెంకటేశు. మరుక్షణంలో ఇంకో వైపరీత్యం! జాడీమెకం పడిపోయినట్లు పెద్ద ఆర్పు వినబడింది. దూడమాట ఏమైనా దెబ్బులి మాత్రం చచ్చిఉండాలి. ఆత్రుతతో ఆవైపు సాగినకొద్దీ మరణబాధపడుతూన్న పులి గురకకు చేరువైనాడు. దీన్నెవరు చంప సాహసించారో! తుపాకి చప్పుడైనా కాలేదే! మరి ఇది ఎలాగ చచ్చి ఉంటుందీ! ఏం పాలుపోవడంలేదు అతనికి.

వెంకటేశు విస్తుపోతూ ఆలోచిస్తూనే సాగిపోతున్నాడు ముందుకు. అతని కెదురుగా ఇద్దరు మన్నెదొరలు ఒక పడుచు బరబర ఈడ్చుకొస్తున్నారు, చచ్చిన పులి కళేబరాన్ని. పులినీ, దాని నిడివినీ, కోరల్నీ, పంజానూ చూస్తూ భయకంపితుడై నిర్ఘాంతపోతున్నాడు. తమ దూడ తప్పకుండా బ్రతికే ఉంటుం దనుకున్నాడు. ఎందుకో అతని గుండెలు వేడిగా వేగంగా కొట్టుకొనసాగాయి. తన్ను తాను నమ్మలేకపోతున్నాడు. మన్నెపు దొరలు ఆడుకునే మాటలు శ్రద్ధగా ఆలకిస్తున్నాడు. వారి భావాలను అవగాహన చేసుకోవడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాడు మెల్లగా అడుగులేసుకుంటూ. లాగలేక లాగలేక బరువుగా లాగుతున్నారు పులిని వాళ్ళు. తిన్నగా కొండవారన బడి మరోమార్గాన మళ్ళిపోయారు. వాళ్ళను ఆపి ఏవేవో ప్రశ్నలేశాడు. కొన్నిటికి వాళ్ళు సరిగా సమాధానాలిచ్చారు. కాని ఈ సంఘటనలో చివరిచురుకు బలంగా, చిలిపిగా గిలిగింత పెట్టింది. వారితో ఉన్న పడుచు తనవైపు ఆసాయంకాలం మళ్ళీ ఒకసారి నాటికి ఆఖరుసారిగా చూచి కిలకిలా నవ్వింది. ఆమెయే అలుగువేసి కొట్టి కొట్టి ఆ పులినిచంపి తమ గిత్తను బ్రతికించి ఉంటుం దని తేల్చుకున్నాడు అతడు. అయితే ఆనవ్వు ఆతనిలో కలవరం రెక్కలిపింది. కారణం అదే నవ్వు కొన్ని నెలలక్రిందట ప్రత్యక్షంగా తన కట్టెదుట మెరిసింది. మళ్ళీ మహా మధుర స్వప్నవీధిలో ఇక్కడ, కారుమబ్బుల్లో తొలకరి మెరుపై వెంకటేశు భావజలధిలో హృదయఫలకంపై ఒంపుసొంపులతో సుళ్లు దిరిగి మళ్ళిపోయింది.

4

మరునాటి ఉదయం ఉసురుమిల్లి ఊరంతా మారుమోగుతూంది, కోనలోవలో మన్నెపడుచు పెద్దపులిని అలుగులతో చంపేసిందని. జనం తండోపతండాలుగా ఆవింత చూడ్డానికి విరుచుకు పడుతున్నారు. వీరయ్య వెంకటేశుగూడా బయలుదేరారు. కోనలోవ ఉసురుమిల్లికి మూడుమైళ్ళ దూరాన ఉంది. వీరు చేరుకునేసరికి చాలామంది మెకాన్ని చుట్టుముట్టి దాన్ని చంపిన పిల్ల సాహసాన్ని కొనియాడుతున్నారు. మునసబు కరణాలు ప్రభుత్వానికి రిపోర్టు చేశారు ఈ ఘనకార్యాన్ని. మన్నెపడుచుకు బహుమతీ ఇప్పించమని శిఫారసు చేశారు. నిన్న సాయంత్రం వెంకటేశుకు కనుపించిన మన్నెదొరలు ఇద్దరు అక్కడే ఉన్నారు. ఆ పడుచుమాత్రం లేదు. పులి చచ్చిఉండీ భీకరంగా అవుపిస్తూంది. మధ్యాహ్నం పన్నెండు గంటలదాకా అక్కడే ఉండి తిరిగి ఇంటికి బయలుదేరిన వెంకటేశు మెదడులో ఒక కోరిక మెదిలింది. మంగ వ్రాసిన పులిగోరు పతకంమాట గుర్తుకొచ్చింది. "రెండుగోళ్లు కావాలి. ఇవ్వడానికి వీలవుతుందా? ఖరీదిస్తాం!" అన్నాడు మన్నెదొరలతో. వాళ్ళు "వీల్లేదు పొమ్మం"టున్నారు, ఇంతలో ఎక్కడనుండి వచ్చిందో దాన్ని చంపిన పడుచు ఊడిపడింది. వెంకటేశును తేరిపారజూసింది. అతని కోరిక గుర్తించింది. "ఇప్పుడు గాదు తర్వాత చూద్దాం" అన్నట్లు జాలంచేస్తున్నారు వాళ్లిద్దరూ. "ఇప్పుడే కావాలి రేపటెల్లుండి మేం మానాడు కెళ్ళిపోతున్నాం" అన్నాడు వెంకటేశు. ఇంతలో ఆ పడుచు చటాలున వంగి పెద్దపులి గోళ్లను వడిగా ముడిపెట్టి, పినిపెట్టి త్రుంచి రెండు వెంకటేశు చేతిలో ఉంచింది. అతడు సంతోషం ఉట్టిపడే ముఖంతో ఆమెవైపు ఒకసారి తేరిపారజూచి జేబులో చెయ్యిపెట్టాడు. "అబ్బే—డబ్బక్కర్లేదు—పట్టుకెళ్లండి!" అంటూ చిరునవ్వుతో ఆ పడుచు వెంకటేశు ఇచ్చే డబ్బు పుచ్చుకోవడానికి సమ్మతించలేదు.

ఇంటికి వచ్చిన వెంకటేశు మనసులో ఆ పిల్ల గుణాలు విచిత్రంగా మసలసాగాయి. ఏమిటీ ఈమె ఉద్దేశ్యం? ఎంత సాహసం! సాహసానికి తగ్గ ఔదార్యం ఫలోక్తిగలదే—తనలో ఏ ప్రత్యేకత ఉండి ఆమెను ఆకర్షించిందీ? లేక ఆమెతీరే అంతా? ఆ చిరునవ్వు తన్ను చిత్తుచేసేస్తుంది. తన కాక్షణాలు ఎందు కలా ఉండాలి? ఆమెకూ తనకూ సంబంధం? జీవితంలో విధి ప్రేరితములై ఎన్నో వింత సంఘటనలు కలుగుతూంటాయి గదా అనుకున్నాడు.

వీరయ్య బాలాంత్రం తిరిగి వెళ్ళడానికి ప్రయాణసన్నాహం చేశాడు. షష్ఠికి ఇంటికి రమ్మని మళ్ళీ జాబువచ్చింది. మంగ తనకోసం బెంగపెట్టుకున్నదట. వారివారి కోరికప్రకారం కొన్నవీ, సేకరించినవీ అడవిసరుకులు జాగ్రత్తపెట్టాడు వెంకటేశు. సాయంత్రం ఆ ఏటికి ఆఖరుసారిగా బీడు చూసి రావడానికి బయలుదేరాడు. తిరిగి నిన్నటి సాయంత్రం తాను కూర్చున్న చెరువు వారకేవచ్చి కొండనానుకొని కూర్చున్నాడు.

ఇన్నాళ్ళుగా తనతో మైత్రి నెరపుకున్న కొండకోనలూ, చెట్టుచేమలూ, పచ్చికబయళ్ళూ దీనంగా తనదెస చూస్తున్నట్లుంది. నిశ్చలంగా నిర్మలంగా ఆ చెరువు నిలబడిఉంది అతని కెదురుగా. ఆ చెరువులోనికి తానెప్పుడూ దిగలేదు. చెరువులో తామరపువ్వులూ లేవు. పోనీ అందులోవి మంచినీళ్లూ గాదు. తమ పశువులు మాత్రం అందులో నీళ్ళు తాగుతూండేవి. అయినా కొండవారకు వచ్చినప్పుడల్లా చూస్తూండడంచేత అదీ అతని ఊహాపథంలో ఒకస్థలంచేసుకుని ఇరుక్కుపోయింది. దాని విశిష్టతను నిన్నటిసంఘటన మరీ ఎక్కువ చేసింది. ప్రకృతిమాత అందాన్ని తిలకిస్తున్న వెంకటేశును ఎవరో పిలిచారు. చటుక్కున వెనుదిరిగి చూశాడు. క్షణంసేపు నిరుత్తరుడైనాడు. తన్ను పిలిచిన వ్యక్తి నిన్న సాయంత్రం పులి నేసిన మన్నెపడుచు. మరుక్షణంలో అతని ఊహ ఎన్నో వెనుకటిఘట్టాలను వెదక మొదలు పెట్టింది.

"నిన్నే—నిన్న ఆ పులి పరుగెత్తుకొచ్చిన బాట ఇదేనా" ఆమె ప్రశ్నించింది. వెంకటేశు మనసులో ఏంతట్టిందో! త్రుటిలో విషాదరేఖలను చిత్రించుకున్నాడు ముఖంలో. "ఔన"న్నట్లు తల ఊపాడు. ఆమె మరుక్షణంలో అతని ముందుకు వచ్చింది. నఖశిఖపర్యంతమూ తన చూపులతో అతన్ని గుచ్చి వేసింది. అతని విచారానికి కారణం వెదికే సానుభూతి ఆమె ముఖంలో తాండవించింది. "ఏం—అలా ఉన్నావ్?" అంటున్న ఆమెను ఎలాగైనా కూర్చుండబెట్టాలనిపించింది వెంకటేశుకు. అనేకవిధాలుగా వికారాలు విచిత్రంగా సుడి దిరిగాయి అతనిలో. కదలకుండా ఆమెరూపం కట్టేసింది. చక్కని సంధ్యారాగంలో చిక్కని తేనెను మైమరపించే ప్రకృతి రామణీయకత. కట్టెదుట కమనీయ సౌందర్య సౌరభం

వెదజల్లే పడుచు. ఎలాగ ఆమెను తనదగ్గరకు లాక్కోవాలా అనిపించింది. వెంకటేసు రెండు చేతులతోనూ తన ఎడమకాలిమడమ పట్టుకుని ముల్లు గ్రుచ్చుకున్నవానివలె అభినయం ప్రారంభించాడు. ఆమె దయాపూరితహృదయం వెంటనే అతనికి సాయపడ్డానికి ఆమెను పురికొల్పింది. త్రుటిలో భంగున కొలనివొడ్డుకు దూకి దోసెడు నీళ్ళు తెచ్చి అతని పాదం సాంతం కడిగింది. మెడలో పూసలపేరులో ఉన్న పిన్నీసుకోసం తడివింది. పిన్నీసు వెలికిదీస్తున్న ఆమె సోయగం చూస్తూ ముగ్ధుడౌతున్నాడు వెంకటేసు.

తన రెండు చేతులతోనూ అతని పాదం పొదివి పట్టుకుని ఎత్తి తన రెండు మోకాళ్లను ఒక్కటిగా జోడించి దానిపై మోపి పిన్నీసు మొనతో పాదం అంతా తడుముతూంది. నిజంగా ముల్లుంటేగా అవుపించడానికి? క్షణక్షణం తీయని అవ్యక్తమైనఆనందం వెంకటేసులో వేళ్ళు పాదుకుంటూంది. ఈ పిల్ల ఎంత అమాయకురాలు! పైకి కనపడని ఈ అందం నిజమైన ఆనందాన్నిస్తూందనిపించింది. నుదుట చెమటలు పట్టేదాకా వెదికింది. తడవడానికి పట్టు జారిపోతూంటే పాదాన్ని మరికాస్త దగ్గరగా హత్తుకోవడానికి ఆమె ప్రయత్నించడంలో అది అప్రయత్నంగా రెండుసార్లు ఆమె గుండెలకు తగిలింది. కాని ఆమె అసలు సంగతి గుర్తించినట్లు తోచదు. చివరకు ఆమె నిస్పృహతో నిట్టూర్చి ఆఖరుసారిగా తన సుతిమెత్తని చేతులతో గట్టిగా పాదమంతా నొక్కుతూ "నొప్పి ఎక్కడ ఎక్కువగా ఉంది?" అని అడిగింది. నిజంగా నొప్పి ఉంటేగా? "అబ్బా! ఎక్కడో లోపల గ్రుచ్చుకున్నట్టుంది ముల్లు" అని తన పాదం వెనుకకు లాక్కొని అదోక మాదిరిగా ఆమెవైపు చూశాడు వెంకటేసు. ఎంత అర్థం కానట్లున్నా ఆమెకు ఏదో బోధపడినట్లు అనిపించిందతనికి. "ఉండు. రెండు మంచినీళ్లు త్రాగివస్తాను" అంటూ లేచింది ఆమె ఆయాసంతో. అప్రయత్నంగా అతని చేయి ఆమె మణికట్టును పట్టుకుని ఆపు చేసింది. ఆ కరస్పర్శలో అతడు ఆమెలోకి ఒకవిధమైన విద్యుత్తును ప్రవేశింపచేయడానికి ఉద్యుక్తుడైనట్లు పసికట్టింది ఆ పడుచు. ఇందాకటినుండి అతడు పొందే ఆవేదనను గుర్తించింది; చేసిన మోసంగూడా తెలిసింది. అయితే ఆమె ఏమీ అనలేదు. "ఉండు ఇప్పుడే వచ్చేస్తా—దాహమౌతుంది" అని లేవబోయింది. ఇంకా అతడు ఆమె చేయి వదల్లేదు. ఆమెవైపు వికారంగా చూసి "నాకు అంతులేని దాహంగా ఉంది. నా దప్పిక తీర్చవూ?" అని ప్రాధేయపడ్డాడు. "అయితే—నీకు నీళ్ళు తీసుకొస్తా" అని ఆమె బలవంతంగా తన చేతిని విదలించుకొని కొండప్రక్కకు వెళ్ళిపోయింది.

మళ్ళిపోయిన ఆ పడుచు మనస్సులో ఏవో ఊహలు కదలిపోతున్నాయి—"ఛీ! మానవుడెంతటి నీచత్వానికి దిగజారిపోయాడు? ఎదుటివారి ఉదారతను గుర్తించి దోపిడికి దిగుతున్నాడు. నాడుగాని నాడు వచ్చాడుగదా అని తాను వానికష్టం నివారింపుదా మనుకుంది. అతడు తన సర్వస్వమూ కబళింప బూనుకున్నాడు. కొద్ది క్షణాల క్రిందట తాను చేసినపని తన్నే పరిహాసిస్తోంది. అకారణంగా జాలిగొని అతనికి సేవచేయబోతే ఎడమకాలితో తన హృదయాన్ని తన్నివేసిన మూర్ఖుడు." అప్రయత్నంగా కనుకొలకుల వెంబడి రెండు వేడి కన్నీటి బిందువులు దొర్లిపోయాయి. ఇంక ఎన్నడు అంతరం తెలీకుండా అన్యులకు సాయం చెయ్యగూడదనుకుంది. మరుక్షణం ఆమెలో ఇంకోభావం మెదిలింది. ఎలాగైనా వీడికి గుణపాఠం నేర్పాలనుకుంది.

అరగంట సేపయాక నిడుపాటి టేకుఆకుల దొన్నెలో నింపిన నీళ్లతో ఆమె ప్రత్యక్షమైంది వెంకటేసుముందు. ఏవేవో పిచ్చిపిచ్చి ఆలోచనలతో గాలిమేడలు కడుతున్న అతడు ఆమెను చూడగానే తటాలున ప్రపంచంలో పడ్డాడు. ఆమె ముఖంవైపు చూశాడు. వదనం సునిశితంగా ఉంది. త్రుటిలో పసికట్టేశాడు. ఆమె తనభావం ఎలా గుర్తించింది? కొంపదీసి ఇతరుల ఊహలు కనుగొనే మంత్రశక్తి ఆమెలో లేదుగదా! ఒకవేళ తన కోరిక గుర్తించి ఆమె అలాగున మారిందా? "మంచినీళ్ళివిగో" అన్న ఆమె గొంతులో చిరుచేదు ధ్వనించడం జాగ్రత్తగా విన్నాడు. ఆమె అతనికి చేరువగానే కూర్చుంది. అతడు రెండుచేతులతోనూ నీటి దొన్నె నెత్తుకుని ఆమె ముఖంవంక తదేకదీక్షగా చూస్తూ ఒక్క చుక్కైనా మిగల్చకుండా త్రాగేసి "అబ్బా! నీళ్లెంత తియ్యగా ఉన్నాయి! ఈ తీపి ఎక్కడనుంచి వచ్చిందో! ఆమె హృదయంలోంచా? చల్లని చూపుల్లోంచా? సుతిమెత్తని చేతుల్లోంచా? అంతకు కొద్ది క్షణాల క్రిందట తన పాదంతో స్పృశించిన ఆమె మెత్తని గుండెలలో తనకు స్థానం ఉందా—నిజంగానే!!" అనుకున్నాడు. ఆమె సంభాషణకుపక్రమించింది.

"మీ ఇంటి కెప్పుడెళ్తావు?" వెంటనే అతనికి మధ్యాహ్నంనుండి జరుగుతున్న ప్రయాణసన్నాహం గుర్తుకు వచ్చింది. మళ్ళీ షష్ఠిదాకా అక్కడే ఉండి పోవాలనిపించింది. "రేపే వెడుదామనుకుంటున్నాం–" "ఏం—"అన్నాడు. "అబ్బే! ఊరికే నే—మీ మనుషులు బహుచిత్రంగా ఉంటారు సుమా!" "అబ్బ!" ఈ పలుకులలో మెత్తగా ములుకు లోనికి దిగిపోతున్నట్లు ఏదో అతనినరాల్లో గ్రుచ్చుకుంటూంది అవ్యక్తమైన బాధ.—"మమ్మల్ని మరచిపోకేం" "ఎలా మరచిపోతాం. అందునా నీవంటి అందకత్తెను." "అరే. ఆ ముక్కెందుకన్నాను" అని నాలుక కరచుకున్నాడు. "అవును. నిజమే. మీ రసలు మమ్మల్ని మరుద్దామన్నా మరువలేరు. మళ్ళీ వస్తావా?" "ఏమో" అంటున్న అతనివద్ద శెలవు పుచ్చుకోడానికి లేచి ఆమె ఆఖరుసారిగా "తప్పకుండా వస్తానని వాగ్దానం చెయ్యి. ఏదీ చేతిలో చెయ్యి." అంటూ తన చేతిని చాచింది. కొద్ది నిముషాలలో ఆ పడుచు వెంకటేశులో ఎంతో మార్పు తేగలిగింది. అతడు బరువుగా లేచాడు. "వస్తాను. తప్పకుండా. ఇంకా రెండేళ్ళు కవులు ఉందిగా బీటికి. నీదగ్గరకు మళ్ళీ రాకుండా నేను బ్రతుకగలనా!" అన్నట్లు జాలిగా బేలగా చూశాడు వెంకటేశు. "నిజంగా" ఈ చివరిది ప్రశ్నార్థకమో—సంభవించి తీరుతుందనే ధీమాయో, సందేహమో ఏమో—అని ఆలోచించుకుంటూండగానే ఆమె మెల్లగా వెనక్కి చూస్తూ వెళ్ళిపోయింది. వెంకటేశు చూసి చూసి విస్తుపోయాడు. ఆమె చేతిలో చేయి ఉంచాడే గాని అతని మనసు మనసులో లేదు. శరీరంగూడా ఎందుకో జవజవలాడింది. చల్లని శీతగాలి మళ్ళినందుకేమో వళ్లు వణుకుతూంది అనుకున్నాడు. అదే దృశ్యం పదేపదే ఎదలో కదులుతూండగా ఇల్లుచేరుకున్నాడు. తెల్లవారుఝామునే బయలుదేరారు బాలాంత్రం వీరయ్య, వెంకటేశులు. సుబ్బారాయుడు షష్ఠినాటికి బాలాంత్రం వచ్చారు. ప్రయాణంవల్ల ఎంతో బడలికపడ్డాం అని వాళ్ళు అనుకున్నారు; 'దూరప్రయాణం మాటలా' అని ఇంటివద్ద వాళ్ళు అనుకున్నారు.

5

మన్యంనుంచి వచ్చిన దూడలన్నిటినీ పట్టిపట్టి చూశాడు సుబ్బన్న. కొడుకు వెంకటేశు ఆరోగ్యాది విషయాల్ని గూర్చి కుశలప్రశ్న వేశాడు. కుప్పలు నూర్పిడి ప్రారంభించారు. రాలికలు బాగానే ఉన్నాయి. యకరం పాతిక బస్తాలకు తక్కువలేదు. మంగలిని పిలిపించి కొడుక్కి అభ్యంగనస్నానం చేయించాడు. ఆవేళ ఇంటిలో క్రొత్తవెలుగు వెలిసినట్లైంది. షష్ఠి పగలెల్లా పండుగై గడచింది. అందరికంటె పైకి అవుపడకపోయినా ఆనందం అధికంగా వెల్లివిరిసింది మంగమ్మకే. సాయంత్రంనుండి ఘడియలు లెక్క పెడుతూంది ఏకాంతంగా వెంకటేశుతో ఎన్నో సంగతులు ముచ్చటించుకోవాలని.

రాత్రి తొమ్మిదింటికి వెంకటేశు పడకగదికి వచ్చాడు. గది ఎంతో శోభాయమానంగా అలంకరింపబడింది. ఆ అలంకరణ మంగకు తనపైఉన్న మోజు రోజురోజుకీ అతిశయించినట్లు చెబుతూంది. స్వాతివానకు ముత్యపుచిప్పవలె తనకోసం నిత్యమూ ఎదురుచూస్తూంది. బడలికగా ఉండడంవల్ల త్వరగా నిద్రపట్టింది. పెట్టెవలె ఉన్నగది. మన్యంలో ఉన్నంత గాలి ఇక్కడ లేదు. అయినా వెన్నులోంచి విపరీతంగా చలి తన్నుకువస్తూంది. వొళ్ళు ముడుచుకుని దుప్పటి ముసుగేసుకున్నాడు. ఇన్నాళ్ళయాక తన్ను కలియబోతున్న మంగ మనస్సెలా ఉంటుందో అనుకుంటున్నాడు. ఎందుకో అతనిలో ఒకసారి తాను మన్యంలో పొందిన విచిత్రానుభవం మెదిలింది. మరు నిమేషంలో శరీరం గగుర్పొడిచి ఉష్ణప్రవాహంలో మునకలిడినట్లు వేడెక్కి ఆ పాదమస్తకమూ వణకిపోయింది. ఇంతలో తన్ను ఎవరో తాకినట్లు పసికట్టాడు. ఆమె తనభార్య మంగ. ముగ్ధమోహనమూర్తిగా, సరోవరంలో నిర్మలంగా వెన్నెలలో వెలుగులు వెలారించే కలువపూవు వలె ఉంది. ఆమెను చూసినవెంటనే వెంకటేశులో ఏదో ఊహ మెరుపుతీవలా దూసుకుపోయింది. తానేదో అపచారం చేసినవానివలె కుంచించుకుపోసాగాడు. పాపం! ఇదంతా తెలుసుకునే అవస్థలో ఆమె లేదని ఆమె కరస్పర్శలోని అవ్యక్తానందం అతనికి చెప్పింది.

మంగ నెమ్మదిగా మంచంమీద వాలి అతని ముసుగును తొలగించింది. ఆ క్షణంవరకు ఎన్నో ప్రశ్నలడగాలని నెల్ల తరబడి వేచిఉన్న పెదిమలు కదలలేదు. ఏమి మాట్లాడాలి? ఏమిటో మన ఆప్తుల కోసం నిరీక్షించినన్నాళ్లు వాళ్లు రాగానే 'ఎన్నో విషయాలు అడిగేద్దాం - ఎంతోసేపు రోజులు నెలలు మాట్లాడుకోవాలి' అనుకుంటాం. తీరా దసులుపడితే పదిపలుకులేనా రావు పెదవులవెలికి. వెంకటేశు బడలికతో నిద్రబోతున్నాడనిపించింది. అతని

పరిస్థితికి ఆమె కొంచెం ఆశ్చర్యపడక పోలేదు. తన్నెంతగా ప్రేమించాడతడు? ఉత్తరాల్లో ఎంతగానో వర్ణించేవాడే! ఇంతెందుకూ—ప్రొద్దుటనుండి సాయంత్రందాకా ఎన్నో విధాల చూపులుబరపి ఎన్ని సంగతులు తెలిపాడు! బహుశః తన్ను అడుగవలసినవి తనకు చెప్పవలసినవి ఆ చూపులే పూర్తిచేశాయేమో! ఆలోచిస్తూ తన కోమలహస్తాన్ని వెంకటేసు గుండెల కానించింది, ముందు వెచ్చగా, నులివెచ్చగా తరువాత వేడిగా—క్రమేపి చేయికాలేటంత ఉష్ణం పసికట్టింది. ఆమె గుండెలు వేగంగా కొట్టుకోవడం ప్రారంభించాయి. తన భర్తవొళ్లు జ్వరంతో కాలిపోతోంది. అతడు స్పృహలో ఉన్నట్లు తోచదు. శరీరమంతా గజగజలాడుతూంది, రెండు మూడు సార్లు పలుకరించింది. అతడు సమాధానమిచ్చే స్థితిలో లేడు.

సుమారు ఒంటిగంటకు తెలివివచ్చింది వెంకటేసుకు. మంగకు కంటికి కునుకురానేలేదు. మనసులో పరిపరివిధాల ఆలోచనలు పరుగులెడుతున్నాయి. జ్వరంతో మళ్ళీ దేహమంతా చెమటలు పట్టింది. "రెండు మంచినీళ్లు" అంటూన్న అర్ధోక్తిలోనే ఆమె లేచి భర్తకు దాహమిచ్చింది. నెమ్మదిగా చెప్పడం మొదలుపెట్టాడు "ఇంకా మేలుకునే ఉన్నావా మంగా. ప్రయాణపు బడలికవల్ల వొంట్లో పులపరంగా ఉంది. అంతే. పడుకో."అంటూవుండగా ఆమె చెమ్మగిల్లినకళ్లు తుడుచుకుంటూ "మన్యంలో మీకు ఎప్పుడేనా జ్వరం తగిలిందా"అంది. ఆమె హృదయంలో ఎంతో ఆరాటం ఉన్నట్లు ఈ ప్రశ్నే వ్యక్తం చేసింది. అనేక మారులు తాను పలువురివద్దనుండి విన్నది మన్యంలో సాధారణంగా జ్వరం రాకపోవడం అంటూ ఉండదని. అందులోనూ కొన్నిరకాల ఉష్ణాలు యావజ్జీవ పర్యంతము అలానే వంటబట్టి అడపాతడపా వస్తూంటాయి. "అబ్బే—నమ్మ. ఇదే మొదటిసారి. నేను ఉసురుమిల్లి వెళ్ళాక జెర్రున చీదందే. ఫర్వాలేదు. దిగులుపడకు" అని ఓపిగ్గా మన్యపు చిత్రాలు ఎన్నో ఆమెతో ముచ్చటించాడు. అతడెంత చెప్పినా మంగ హృదయంలో ఇరుక్కున్న సందేహంమాత్రం అలాగే ఉండిపోయింది.

రోజు విడిచి రోజు జ్వరం తగులుతూనేవుంది. వారం దాటాక డాక్టరుగారికి చూపించారు వెంకటేసును. మలేరియా తగిలిందని నిర్ధారణచేశారు. సుమారు నెలరోజులు పీడించింది జ్వరం. కంపైపోయాడు. భర్తకు శుశ్రూషచేస్తూ మంగకూడా నానాటికి నీరసిస్తూంది. జ్వరతీవ్రతను అరికట్టడానికి తెల్లమందు నడిపే వైద్యుడు విపరీతంగా క్వినైను వాడాడు. మందులో ఇంజక్షనులో ప్రయోగింపబడ్డ క్వినావల్ల చెవుల్లో హోరుబయలుదేరింది. జ్వరం తగ్గినా చెవులు గళ్ళుపడ్డం, చెవుల్లో దిండ్లు పెట్టినట్లుండడం గుర్తించాడు వెంకటేసు. క్రమంగా వినేశక్తి కోల్పోయాడు. బలహీనతతో బాటు చెవిటివాడైన భర్త అవస్థకు చాటుగా బావురుమని ఏడ్చింది మంగ.

ఆ ఏడల్లా అప్పుడప్పుడు జ్వరం వస్తూనేఉంది. చెవుడు వచ్చిందని భయపడి తెల్లమందు ఆపేశారు. నాటువైద్యాలు, ఆయుర్వేదం, హోమియోపతి నడపడం ప్రారంభించారు. కాలభ్రమణంతో క్రమంగా మళ్ళీ తొలకరించింది. సుబ్బన్న పొలమంతా ముదరగానే ఊడ్పు పడింది. వేసవికాలము నుండి వెంకటేసు వొంట్లో నెమ్మదించినా పూర్తిగా కోలుకోలేకపోయాడు. మంగ ప్రాణానికి కుదురేలేదు. మళ్ళీ మన్యానికి దూడలను తోలే రోజులొచ్చాయి. తాను మన్యం వెళ్ళడానికే నిశ్చయించుకున్నానన్నాడు వెంకటేసు. అయితే సుబ్బన్నా, మంగా ససేమిరా వద్దన్నారు. "వెళ్ళితీరవలసిందే. ఈయేడు అక్కడ యాభైయకరాల బీడు అమ్మకానికి వస్తుంది. ఖాయపర్చుకుని మకాం ఏర్పాటు చేయిస్తాను. తప్పదు." అని మన్యం బయలుదేరాడు. వీరయ్యగూడా తోడుగా వెళ్ళాడు. కొడుకు మంకుపట్టుకు కాదనలేకపోయాడు సుబ్బన్న. జాగ్రత్త అని మరీమరీ హెచ్చరించి మందులు యిప్పించి సాగనంపాడు. అతని మనస్సులో చెప్పలేని మమకారం, ఏదో తీరనిబాధ సుడులు తిరిగాయి. మంగకు గుండె నీరై వాకలు వారింది. భర్తను కౌగిలించుకొని ఎంతో విలపించింది. "వెళ్ళకండి" అని వేదనతో బ్రతిమాలింది. ఆమెను ఓదార్చి ధైర్యం చెప్పి బయలుదేరాడు. విధిలేక భర్తకు కన్నీటితో వీడ్కోలిచ్చింది మంగ. మీరు మళ్ళీ వచ్చేపర్యంతం ఈకన్నీరు ఆరదని కనుకొలకులు దీనంగా సమాధానమిచ్చాయి. దూడల తెగతో వెంకటేసు వెర్రి నిశ్చయంతో బాలాంత్రం విడిచి సాగిపోయాడు.

నడిచి నడిచి మూడునాళ్ళకు ఉసురుమిల్లి చేరుకున్నాడు. ఈ ఏడాదిలోనూ అక్కడ పెద్దమార్పు ఏమీ అవుపించలేదు. ఎటొచ్చీ గడ్డిమాత్రం త్వరగా తొలకరించిన కారణంగా - తెగపట్టింది. వచ్చిన

రెండుమూడు నాళ్ళలో బీడంతా కలయదిరిగి దూడలకు వసతి బాగుచేయించి మళ్ళీ మన్యం జీవనం ప్రారంభించాడు వెంకటేశు.

6

ఉసురుమిల్లి వచ్చాక రెండు నెలల కాలంలో నాలుగైదుసార్లు కోనలోవ పడుచుమాట మెదలింది వెంకటేశుహృదయంలో—కాని ఆమెనుగూర్చి అంత తీవ్రంగా ప్రయత్నించడానికి ప్రోత్సాహమివ్వలేదు మనస్సు. దానికితోడు మన్యంలో శ్రావణమాసంలో ప్రబలిన జాడ్యంవల్ల కుదురు తప్పింది. సాధారణంగా కలరా సోకిందంటే అక్కడిఊళ్ళలో చాలామటుకు జనాభాను తుడిచేయందే పోదు. సుమారు పదేళ్ళకోసారి పరామర్శించి పోతూంటుంది మన్యాన్ని—ఆరోగ్యసౌకర్యాలు బహు తక్కువ. జాడ్యంవస్తే దేవునిమీద భారంవేసి అమ్మవార్లకు ఆదిశక్తులకు మొక్కడం, జాతరలు చేయడం, బలులివ్వడం ఇంకా ఎన్నో మూఢాచారాలు ప్రకటించడం తక్క ప్రజలో వికాసం తక్కువ. ఉన్నన్నాళ్ళు తీవ్రంగా ఉంటుంది వ్యాధి. జనాభాను వేలాదిగా బలిగొంటుంది. ఇంకా ఇపుడు నయమే—పూర్వం కలరా వచ్చిందంటే బ్రతికి బయటపడ్డం, పులినాకి వదలినదానికంటె ఎంతో గొప్ప అదృష్టం అనుకునేవారు.

అలాగు ఆలాగునే బయలుదేరి కలరా ఉసురుమిల్లి వచ్చింది. అయిదువందల జనాభాలోను యాభైమందిని పొట్టబెట్టుకుంది. వెంకటేశు వీరయ్యలు తొలుత దిగులుబడ్డా దైవంమీద భారంఉంచి జాగ్రత్తగా కాలక్షేపం చేశారు. అనేకఊళ్ళలో చనిపోయినవారికి సంస్కారం చేయడానికి జడిసి మంచాలతోనే శ్మశానంలో పారేశారు. మహమ్మారిలా, దావాగ్నిలా, మన్యంలో స్వైరవిహారం చేసి వేలాదిప్రజను బలికొంది కలరా పిశాచి. కొన్నితావుల్లో ఈగల్లా, దోమల్లా రాలిపోతున్నారని చెప్పుకుని భీతాహులైనారు ప్రజ. కలరా ముమ్మరంగా ఉన్నపుడు ఒక ఊరినుండి ఇంకొక ఊరికివెళ్ళే ఆచారం మానుకుంటారు అక్కడ. అతి సమీప బంధువులైనాసరే గడపకదలరు. పోయినవాళ్ళు పోతూన్నా గుండెలు రాయిచేసుకుని చూస్తూ ఊరుకుంటారు అంతే. ఎనలేని మమకారాలు మిథ్యలై ఎవరిప్రాణం వారికే నిరుకై తోటిమానవుల దుర్భరస్థితికి కన్నీరు గార్చి, 'అయ్యో' అని పరామర్శించే ధైర్యాన్నిగూడా ప్రదర్శింపలేని నిర్భాగ్యజీవులు వారు. అదొక విచిత్రమైన వింత వాతావరణం.

ఆగస్టు నెలతో ఉద్ధృతం తగ్గింది. మళ్ళీ మన్యప్రాంతంలో నిత్యసంచలనం బయలుదేరింది. వెంకటేశు ఎంతో ఆత్రుతతో అడ్డతీగల వెళ్ళాడు. తనకు పదిదాకా వచ్చిపడిఉన్న ఉత్తరాలు చూసుకున్నాడు. చాలామటుకు ఇంటివద్దనుండి వచ్చినవే. ఉత్తరంమీద ఉత్తరం వ్రాశారు సుబ్బన్నగారు—జాగ్రత్త అని హెచ్చరిస్తూ వెంటనే ఎలా ఉన్నదీ తెలియచేయమని కోరుతూ. సరే. మంగ లేఖలు చెప్పనక్కరలేదు. అవి కేవలం కన్నీటిధారలే. అక్కడే అన్నిటికీ సమాధానం వ్రాశాడు. కొడుకు దగ్గరనుండి ఆలస్యంగా ఉత్తరం వచ్చినా బాలాంత్రంలో ఇంటిల్లపాదికీ కంటినిండా కునుకుపట్టింది మంగకు తప్ప. మళ్ళీ షష్ఠినాటికే వస్తానని వ్రాశాడు వెంకటేశు.

శ్రావణమూ, భాద్రపదమూ, ఆశ్వయుజమూ వెళ్ళాయి. మళ్ళీ కార్తీకం ప్రవేశించింది. ఇదేమిటో ఈ ఏటిఫలం! పశువులకు మొదలైంది పెద్దజబ్బు. ఎక్కడికక్కడ బీళ్ళలో రాలిపోవడం ప్రారంభించాయి పైలు. పాడిగేదెలు, కోడెదూడలు తెగ చచ్చిపోతున్నాయి. మనుష్యులకే గతిలేదే—పశువుల కెక్కడనుండి వస్తుంది వైద్య సదుపాయం? ఒక్కొక్క బీటికి వందేసి కాళ్ళదూళ్లను తోలితే ఒకటీ రెండూ గూడా బ్రతికిబయటపడ్డం దుర్ఘటమైంది. ఎమ్ములప్రోవుల దుర్వాసనలతో పచ్చిక బయళ్ళు శ్మశానాలుగా మారి గవులుకంపు కొడుతున్నాయి. వెంకటేశు తెగను ఊపి ఊపి వదలేసింది జాడ్యం. వెయ్యి రూపాయలు విలువచేసే గొడుగేదెలు మూడు చచ్చిపోయాయి. రెండు వెల్లావులు పడిపోయాయి. దుక్కిటెడ్లు నేలకూలాయి నాలుగు కాళ్లు. తన ప్రాణంపోయినా బావుండును ఈ పశునష్టం కన్నా అనుకుని వలవలఏడ్చాడు వెంకటేశు. చిన్ననాటనుండి దూడలను మచ్చిక చెయ్యడంలో ఆరితేరిన ఆ యువక హృదయం తమ సంపదకుపట్టిన దుర్గతికి పలవించింది. అయితే అది విధిలిఖితం. ఏంచేస్తాడు? ఇంకా తమకు నయమే. పొరుగుకమతాలకు ఇంటికివెళ్ళే దూడలేదు. స్వతంత్రంవచ్చి ఇన్నేళ్ళయినా పశువులకుగాని మనుష్యులకుగాని కుదురైన ఆరోగ్యవసతులు కుదర్చలేకపోయిన ప్రభుత్వాన్ని దుయ్యబడుతోంది ప్రజ. ఇంకా ఈ ఆటవికయుగంలోంచి అభ్యుదయానికి

పోవాలంటే ఎన్నేళ్లు పడుతుందో అని దీర్ఘంగా నిట్టూరుస్తున్నారు.

మార్గశీర్షం ప్రవేశించింది. మన్యంలో చలి ముదిరింది. ఈఏడు అన్నీ విపరీతాలే సంభవిస్తున్నాయి అన్నట్లు చలికూడా ఎముకలు కొరకడం మొదలు పెట్టింది. ఈనెలలో రెండుమూడుసార్లు వెంకటేశును పరామర్శించింది చలిజ్వరం. ఎవరికీ చెప్పనేలేదు. తనతో తెచ్చుకున్న మందు కుప్పెలు వాడుకుని ఊరుకున్నాడు. ఉష్ణం ఆగలేదు. తిరగబెట్టింది. తిరగనివ్వకుండా మంచం బట్టించింది. వెంకటేశు అలాగే తీసుకుంటూ ఆరులంఖణాలు చేశాడు. ఇదంతా చూస్తే వీరయ్యకు భయమేసింది. ఒకవంక చావగా మిగిలిన దూడలను సరిచెత్తుకోవడానికే ప్రొద్దు చాలడంలేదు వాడికి. కాపు పరిస్థితి వాడిలోపల ఆందోళన అధికం చేసింది.

మరో వారంరోజులకు బాలాంత్రం ఉత్తరం వచ్చింది మన్యంనుంచి. "కామందులు సుబ్బన్న కాపుగారికి. మీ బానిస వీరయ్య దండములుచేసి వ్రాయించిన విన్నపం—చిన్నకాపుగారికి వంట్లో సుస్తీగా ఉంది. పన్నెండు కటికలంఖణాలు చేశారు. మంచంమీదనుంచి లేవలేక పోతున్నారు. నాకేంటో మనసు బాగులేదు. తమరు పెందలకడనే దయచేయించాలి. మందూమాకూ చూసే దిక్కులేక వెంకటేశుగారు బాధపడుతున్నారు-మీ పాదాలకాడుండే వీరడు" కార్డు పూర్తికాకుండానే సుబ్బన్న కన్నీటి బిందువులు దాన్ని తడిపేశాయి. మరునాడే మన్యం ప్రయాణంకట్టాడు. ఆయుర్వేదంలో దిట్ట అనిపించుకున్న ఆచార్యులుగారిని గూడా లేవదీశాడు. తను గూడా వస్తానని కోడలు పట్టుబట్టింది. సుబ్బన్న వద్దని వారించాడు. పెనిమిటిని చూడకుండా ఉండలేనని వలవల విలపించింది మంగ. వద్దన్నాడు మామగారు. "ఏమో—ఎలా ఉంటుందో మామయ్యా" అని బావురుమన్న మంగ వాక్కుకు కతుక్కుమన్నది సుబ్బన్నగుండె. ఆమె ఏదో అపసవ్యం పలికినట్లు అతని హృదయం ఆరాటపడింది. ఇంక కాదనలేకపోయాడు. ముగ్గురూ రెండురోజుల్లో అంచీలమీద వచ్చినట్లు ఉసురుమిల్లిలో వాలారు.

పెద్దకాపును చూడగానే వీరడికి ఎంతో బాధ్యత తప్పినట్లైంది. తన నెత్తిమీదనుంచి ఏదో కొండ దించేసినట్లే భావించాడు ఆ అమాయికుడు. కలరాకు తట్టుకు నిల్చిన తాను కాపును ఈ మన్యజ్వరానికి బలిచేసిపోతే పెద్దకాపు ఏమనుకుంటాడో బాబో అని ఆనాటిదాకా వాడి పేదగుండె వణికిపోయింది. లంఖణాలు పడుతున్న వెంకటేశు నాడు బహు నీరస్థితిలో ఉన్నట్లు పసికట్టాడు ఆచార్యులు. తాను ముందు కాదన్నా తర్వాత మంగను రావడానికి సమ్మతించడంలో మంచిపనే జరిగిందని సంతోషించాడు సుబ్బన్న. లేకుంటే ఆ గడిమన్యంలో అంతటి దురవస్థలో ఉన్న కొడుక్కి, తమకూ చేరెడు గంజి కాచేదిక్కు లేకపోయేది. నిస్త్రాణతోనే బలహీనంగా పలకరించాడు వెంకటేశు తండ్రిని, భార్యనీ. మంగను చూడగానే తనలో ఎక్కడనో దాగిఉన్న ఆనందం—దుఃఖాశ్రువులుగా పెల్లుబికింది. ఆమెను చేతులతో తడివి, నీరసంగా వాలిపోయే వ్రేళ్ళతో ఆమె కన్నీటిని తుడుస్తూ ఊరడించాడు భార్యను. భర్తను ఆ స్థితిలో చూసిన ఆ ఇల్లాలి లేతహృదయం కన్నీటితో కరిగిపోయింది.

ఆచార్యులుగారి ఆయుర్వేదం గుణమివ్వలేదు. మరి మూడునాళ్లకు వెంకటేశు స్థితి విషమించింది. క్రమేపీ మాటపడిపోయింది. చూపులతో సంజ్ఞలుతప్ప మరేమీ ఆస్కారం లేకపోయింది. మంగను మాత్రం అనుక్షణమూ తన్ను వీడవద్దని సూచించేవాడు. సుబ్బన్న సలహాకై ఉసురుమిల్లి అంతా గాలించాడు. ఒక మన్నెదొర ఆలోచించి అన్నాడు "ఏమో ఏ హస్తంలో ఏ గుణముందో. ఇంతటి ఆచార్యులు వారికే తగ్గలేదు. ఆ చిట్కాలకు తగ్గుతుందా? అయినా ప్రయత్నించండి. కోనలోవలో ఒక వైద్యుడున్నాడు—ఏ మూలికైనా పసరైనా పనిచేస్తే మీ అదృష్టం" అని. వారికి సాయపడి వెంకటేశును లోవకు తరలింపజేశాడు. తన్ను కోనలోవకు తీసుకెళుతున్నట్లు గుర్తింపగలిగాడు వెంకటేశు. మంగ ఆ ముహూర్తంలో అతని కన్నులలో మెరసిన ఆనందాన్నీ తృప్తినీ చక్కగా చూడగలిగింది. ఎవరితో ఎప్పుడో చేసిన వాగ్దానం అవసానకాలంలో పూర్తి చేసేటప్పుడు జీవుడు పొందే అవ్యక్త మధురానందం అది. దీనికిగల కారణం ఆమె ఊహింపలేకపోయింది.

కోనలోవకు వచ్చిన రెండు రోజులకు లాభం లేదని అంతా పెదవి విరిచారు. చిట్కావైద్యం ఏ పని చేస్తుందీ పెద్దపెద్ద వైద్యులే కుదర్చలేని రోగానికి అన్నారు కొందరు. అసలు ఇది నిలవడానికి వస్తే

గదూ అనుకున్నాడు సుబ్బన్న. భర్త మరణబాధ పడుతూంటే చూడలేక కన్నీరు కార్చే మంగను ఓదార్చలేకపోతున్నాడు ఆచార్యులు. ఇదెక్కడి ఋణానుబంధమో? తానెక్కడ పుట్టాడు? ఎక్కడి బాలాత్రం? ఎక్కడ కోనలోవ? అనుకుంటూ వీధిలో వట్టిగడ్డిపై పరుండబెట్టబడ్డ వెంకటేశు మరణ బాధను చూస్తూ వచ్చేపోయేవాళ్లు వాపోవడం మొదలుపెట్టారు. "నలుగురూ నాల్గు నీళ్ళ చుక్కలు పోయండి." అని ముత్తైదువుల్ని ప్రార్థించింది మంగ. ఏ హస్తంలో ఏ గుణం ఉందో ఎవరికెరుక? శ్మశానంలో పరుండబెట్టిన కట్టెలు గూడా లేచాయట. ఏ దేవుడేనా అడ్డుపడి నా పసుపూ కుంకుమా నిలబెట్టగూడదూ? ఓహో! ఏమిటో హైందవ నారీ హృదయకాంక్ష! అయిదోతనం అంటే ఎంత మమకారం! ఎంత తీపి! అది కరిగిపోతూ తరిగిపోతూందంటే ఎంతటి ఎనలేని వేదన? ఒక్కొక్క పడుచుచే 'నారాయణా' అంటూ పురిషెడునీళ్ళు ఆ గొంతులోపోస్తూ తప్పుకుంటున్నారు. భర్త శిరస్సు తొడపై పెట్టుకుని "పొయ్యండి తల్లీ! పొయ్యండి. సావిత్రిలాగ, "నా తాళిగట్టిదైతే మీ చేతుల్లో నీళ్లే అమృతమవగూడదూ" అంటూ దుఃఖిస్తూ ప్రాధేయపడుతూంది. నలుగురితోబాటూ ఒక మన్నెపడుచు వచ్చింది ఆమున్యకు. అందరినీవలె ఆమెనుగూడా ఆ తుదికంటిచూపులు దీనాతిదీనంగా తన్ను రక్షించమని చూస్తున్నాయి. ఆమె చేయెత్తి రెండునీళ్లు పోయబోయి అతనిముఖం పరీక్షించిందొకసారి. "ఏమన్నా! అలాచూస్తావూ? చివరివెలుగు కూడా చీకటివాత బడుతూందా?" అని ఏడ్చింది మంగ. కాని ఆ పడుచు అదేమీ పట్టించుకోలేదు. తదేకదీక్షతో ఆ పడుకో బెట్టబడిఉన్న మానవదేహం ఆపాదమస్తకమూ చూపులతో కెలికివేసింది. "ఆఁ – నువ్వు వచ్చావా" అంటూ వంగి అతనిముఖంలోంచి కన్నులలోకి తేరి పారజూచింది. ఆమెనుచూచిన ఆ కన్నులు భారంగా రెండు నీటిబొట్లను పైకుబికించాయి...అంతే. తటాలున ఆ పడుచు లేచి లేడివలె ఒకవంక పరుగెత్తింది. ఇదంతా చూస్తూ మంగ, ఆమెకంటె ఆచార్యులు, వీరికన్న సుబ్బన్న ఆశ్చర్యపడ్డారు. ప్రజలమాట చెప్పనక్కర లేదు. త్రుటిలో ఆ పడుచు దోసెడినీళ్ళతోడి ఆకుదొన్నెతో ప్రత్యక్షమైంది. స్వచ్ఛమైన ప్రకృతిలోని అమృతమయమైన పయఃపూరం. ఆనందంతో ఆప్యాయంగా ఆ పడుచు ఆ నీటిని వెంకటేశు గొంతులో పోసింది. నెమ్మదిగా గుటక వేస్తున్నట్లు అతనిగొంతు ముడి కదలింది. దోసెడు నీళ్ళు గుటగుట శబ్దంతో త్రాగేశాడు. ఆ అవస్థలో అతడు నీళ్లు త్రాగడం అందర్నీ అబ్బురంలో ముంచి తేల్చింది. ఆ క్షణంలో భర్త కనులలో నూతనకాంతి అవుపించింది మంగకు. తొలకరిమెరుపు భూదేవిని, మబ్బుకన్నె మయూరకన్యను అత్యంతానంద పారవశత నొందించినట్లు మంగను ఆచూపు మైమరపించేసింది. ఆమె నిరుత్తర అయింది.

వెంటనే ఆ మన్నెపడుచు వెంకటేశు ప్రక్కన కూర్చుని "చలిగాలి. లోపలకు తీసుకుపదండి. ఫర్వా లేదు. ఈ ప్రాణి ఇంక బ్రతుకుతాడు. నాకోసం ఎంతదూరంనుంచి మళ్ళీ వచ్చాడు!" అంది. ఆమె మాటలువిని ఆచార్యులు అతని నాడి చూశాడు. చిరునవ్వు పెదవులపై చిందులాడింది. నెమ్మదిగా సాయంపట్టి లోపలికి తీసుకెళ్ళారు వెంకటేశును. "ఎవరు తల్లీ నీవు? నాపాలిటి భాగ్యదేవతవు. సాక్షాత్తు ఆ సావిత్రీదేవియే నన్ను ఉద్ధరించడానికి నా మొరాలించి నిన్ను పంపింది" అంటూ ఆపడుచుపాదములంటి మొక్కింది మంగ. మన్నెపడుచు పకపక నవ్వింది. ఆ నవ్వులో కిలకిలలేదు. "నీ భర్తకు బాగా నయమైన తర్వాత అడుగు- నే చెప్పగూడదు" అంది. మరి నెల్లాళ్లకు పత్యంబెట్టారు. బాలంత్రం బయలుదేరారు వెంకటేశు, సుబ్బన్నలు కుటుంబంతో. వాళ్లకు మళ్ళీ వీడ్కోలివ్వడానికి అందరితోబాటు ఆ మన్నెపడుచూ వచ్చింది. "మమ్మల్ని మరచిపోకండి. మంగా! నీవు ఎంతో అదృష్టవంతురాలివి" అంది వెంకటేశువైపు అదో కలా చూస్తూ. వెంకటేశు ముఖం సూర్యోదయ సమయంలో ముడుచుకునే కలవలా సిగ్గుతో కుంచించుకుపోయింది. "సరే. చాలు. ఇంతకీ ఆ సంగతి చెప్పేవుగావుగదా" అంది ఆమెను సాగనంపుతూ మంగ–"నే చెప్పలేదూ–మీ ఆయనే చెప్తాడని" అంటూ ఆ పడుచు వింతగా వెంకటేశువైపు చూసి వెళ్ళిపోయింది. ఆమె నడక, ఆ వీడ్కోలు మంగ హృదయంలో శాశ్వతమైన ముద్ర నెలకొల్పాయి—అదివరకే అతని హృదయఫలకంపై నిరతమూ క్రొమ్మెరపులతో దీపించే ఆ ముద్ర వింత వింత రంగులతో మళ్లీ ఒకసారి ప్రతిబింబించింది!